

ANTROPÒNIMS DEL NOMENCLÀTOR DE CARRERS DE BARCELONA

JESÚS PORTAVELLA*

Primeraament esmentaré alguns dels criteris adoptats en la grafia i representació dels antropònims.

Quan es tracta d'una nissaga, o sigui quan l'antropònim no representi a una persona determinada, es podrà normalitzar al català l'esmentat antropònim. Per exemple quan es refereix al nom d'una masia: Can Segalar en lloc de Segalà que era el cognom del seu propietari, o bé Can Closes en lloc de Closas.

Quan el cognom d'una persona ha donat lloc a la dedicació del nom d'un espai urbà, i si no sabem de quina persona concreta es tracta es podrà normalitzar. L'any 1980 es va procedir a la normalització dels vials de Barcelona seguint aquest criteri. Es va donar el cas que algú protestés per la modificació. Per exemple la plaça de la Taxonera que es normalitzà com Teixonera en el seu sentit de cau de teixons. En aquest cas els hereus del propietari de l'indret reclamaren en contra de la normalització ja que la dedicació ho era per Joaquim Taxonera i Cassà, i per tant no es podia normalitzar ja que no es pot modificar un cognom. Fent un seguiment dels antropònims transformats en antropònims (expressió creada per Romeu-Rey) s'han pogut comprovar també discrepàncies en el registre civil a l'hora d'inscriure un determinat cognom: exemple del passatge de Monyarc, cognom escrit de cinc formes diferents en els registres.

Referent a l'ortografia dels noms propis (prenoms no cognoms) han estat escrits en l'idioma propi del país d'origen del personatge, excepte en el cas que es tracti de papes, reis o membres de la família reial, aleshores són normalitzats al català.

* Dr. Arquitecte.

En resum podem dir que si bé els cognoms mantenen llur grafia tradicional, encara que aquesta sigui incorrecta, quan l'antropònim no correspon a un personatge concret d'una determinada nissaga, aquest passa a ser un cognom genèric. Si aquest cognom genèric gaudeix, de forma clara, d'un ètim de nom comú i no propi que va donar lloc, al seu dia, al cognom deformat actual, i si a més a més aquest antropònim passa a ser topònim, s'ha considerat que l'esmentat antropònim por ser normalitzat al català.

El 20 d'abril de 1897 la Reina Regent Maria Cristina signà un Reial Decret mitjançant el qual els municipis de les Corts, Gràcia, Sant Andreu del Palomar, Sant Gervasi de Cassoles, Sant Martí de Provençals i Sants passaven a formar part del municipi de Barcelona. Aquest fet va causar una gran pertorbació en el nomenclàtor de carrers ja que es produïren nombroses duplicitats en els noms de les vies públiques de la gran Barcelona. La major part de les duplicitats es produïren en els noms dels carrers dedicats a personatges del santoral, ja que tots aquests pobles de la rodalia de Barcelona que foren annexionats, tenien carrers dedicats a un mateix nom de sant. Finalment l'Ajuntament de Barcelona va resoldre el problema definitivament. Així el 5 de setembre de 1907 va aprovar el canvi de nom de més de 160 vials. Resolt el problema de les duplicitats l'Ajuntament assumí com a propis els noms procedents dels municipis agregats encara que no sabés ben bé el significat i l'origen de la dedicació.

Els pobles que foren annexionats a Barcelona havien desenvolupat una sèrie d'urbanitzacions vuitcentistes. Els terratinents havien projectat unes xarxes viàries en els seus territoris. Podem destacar com més antigues la de la "Casa del Simó" o "Torre Trilla" de 1825, l'heretat de la "Torre de Santa Caterina" de 1847 i la de "Can Closes" o de les "Corts Noves" de 1848. Aquests hisendats tenien per costum presentar els plànols d'urbanització a l'Ajuntament corresponent, posant nom, en principi, als vials de la urbanització projectada. L'Ajuntament aprovava normalment els plànols incloent els noms dels vials proposats pels promotors.

Els terratinents tenien per costum dedicar els carrers projectats a llurs cognoms i al de llurs mullers. També dedicaven carrers a llur "hàgios". Per exemple: "Sant Francesc, el passeig" pel Francesc Buxó i Oliana; "Santa Àgata" per Àgata Badia i Puigrodon; "Santa Engràcia" per l'Engràcia Batista i Planas...

Molts altres noms eren posats a caprici sense cap relació directa amb l'entorn físic o familiar.

Com hem dit anteriorment l'Ajuntament de Barcelona, l'any 1980, no sabia encara el veritable origen de la dedicació de molts carrers, fonamentalment els procedents dels pobles annexionats el 1897. Lamentablement en nombrosos casos no es disposava de cap plànol parcel·lari del segle XIX per poder esbrinar la configuració de les finques matrius que donaren lloc a les urbanitzacions vuitcentistes.

El procediment de recerca començà, doncs per determinar l'àmbit de les antigues propietats i els noms de llurs propietaris. La principal font d'informació és el Registre de la Propietat que començà a funcionar com a tal Registre a partir de 1860. L'altra font important són els propis Arxius municipals i l'Arxiu de Protocols Notarials.

Un exemple prou significatiu és el del carrer de Laforja. No se sabia ben bé el seu origen i es deia que podia tractar-se de l'existència d'una antiga forja o farga

establiment on es produïa el ferro pel procediment conegut arreu d'Europa com procediment català o de la farga catalana. Personats en el Registre de la Propietat es començà per examinar les diferents fitxes de les inscripcions corresponents a la numeració del carrer de Laforja. De totes les fitxes foren triades les més antigues, identificades per número registral més baix i la data més antiga de totes les finques registrades. Si el carrer és molt llarg també fóra convenient de triar una fitxa del començament, una de la part central del carrer i una de la part final, perquè no fos que el parcel·lari primitiu estigués format per més d'una finca matriu. Un cop sol·licitada la consulta del llibre de registre s'analitzà la finca escollida, identificada pel seu número, examinant les diferents inscripcions, segregacions, agrupacions i censos que han afectat a la finca, fins arribar a trobar la primera inscripció o finca matriu que acostuma a ser de mitjans del segle XIX. En aquest recorregut a través de les diferents inscripcions es comprovà si s'esmentava el topònim Laforja o el seu antropònim associat. Finalment en la inscripció més antiga vam poder comprovar que existia una gran finca propietat de la família Comaduran. Quan ha hagut una transmissió de propietat entre familiars, fonamentalment per herència, acostuma el Registre, mitjançant la inscripció corresponent, a fer referència al testament de la persona i la data de la seva defunció. En la primera inscripció de la finca descobrim que un tal Francesc Comaduran i Rovira s'havia casat amb l'hereva Antònia de Laforja i Carrera. Per tant Laforja era el nom d'un personatge. De les dades obtingudes en el Registre de la Propietat passarem a l'Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona. Antònia de Laforja havia heretat la propietat del seu pare Pere Delaforge i Grau, mercer botiguer de teles, panys i sedes, que havia mort el 19 de maig de 1787. Seguint el fil dels documents notariais i fent el buidat dels protocols corresponents al notari que feia servir l'interessat, trobem el testament de l'esmentat Pere Delaforge, de data 19 de gener de 1775, el qual comprà un terreny de dues mujades, una quarta i 3,5 mundines a Jaume Rosés...

Casat amb l'Agnès Carrera féu hereva a la seva única filla Antònia Delaforge i Carrera. Pere Delaforge construí una casa-torre que per la seva situació isolada enmig dels camps de conreu es convertí ben aviat en un punt de referència, donant nom al barri de Laforja de Sant Gervasi, Barcelona.

Respecte de l'ús correcte del seu cognom, el propi Pere Delaforge escriví: “.. més declara que si bé és veritat que molts temps la mia firma que he practicat des de los primers anys he començat a firmar tot lo any mil set-sents setanta tres he firmat per lo apellido de Pera Laforge. Però des del primer dia del any mil set-sents setanta quatre per aver averiguat que la firma o nom de mon pare i avi es escrita Delaforge per això totas mas firmas del dia expresat en avan van firmades per Pera Delaforge”.

El cognom Delaforge (en què la seva pronúncia era feta en l'idioma francès i el català, sonant per tant la lletra “g” com una “j”) es va castellanitzar i passà a dir-se Laforja, perdent la preposició “de”, integrada fins aleshores en l'antropònim. El resultat final va ser: calle de Laforja.

Fins ara hem explicat amb un exemple el mecanisme de recerca en el Registre de la Propietat i en l'Arxiu Històric de Protocols Notarials, però no tota la investigació finalitza en aquests arxius.

Per a situar un personatge determinat en el seu temps és necessari, de vegades, establir la seva genealogia per a poder saber que la dedicació del carrer es féu realment per ell. Quan la propietat passa de pares a fills s'ha de saber en quin moment es va urbanitzar i quina de les persones que integren una determinada nissaga va ser escollida en aquell moment com a cap de la família per a ser representat en la dedicació del carrer.

Normalment el cognom escollit correspon al del promotor de la urbanització. Cosa que queda en certa manera ratificada quan comprovem que el cognom de la seva muller també apareix en la dedicació d'un dels carrers de la futura urbanització. Si el terreny que es tracta d'urbanitzar va ser comprat pel pare del promotor i l'esmentat pare encara es viu en el moment de la urbanització, es considera (pel gran respecte que tenien en el segle XIX per la gent gran) que la dedicació d'un dels carrers es féu pensant en el vivent pare del promotor.

S'ha de comprovar si en els Arxius municipals es té constància de l'existència de plànols d'antics d'urbanització o de parcel·laris. Si no es troba dita documentació s'haurà de reconstruir el parcel·lari antic mitjançant la consulta en el Registre de la Propietat, i en el cas de Barcelona, mitjançant els plànols o documents que puguin existir en l'Arxiu de la Corona d'Aragó en la secció d'Hisenda: Contribució territorial urbana i rústica, i, òbviament en l'Arxiu Administratiu Municipal.

Per establir la genealogia d'un determinat personatge s'han de començar a buscar les seves dades en el Registre Civil. L'Ajuntament de Barcelona disposa dels llibres del registre civil a partir de 1836 per a les defuncions i de 1842 i 1844 pels matrimonis i naixements. En les partides de defunció més antigues de vegades s'acostuma a posar el nom del notari amb qui el difunt havia fet testament. Amb aquesta referència hem d'anar a buscar el testament a l'Arxiu Històric de Protocols. Després de l'agregació dels municipis a Barcelona, el Servei del registre civil de l'Ajuntament també disposa dels índexs de l'estat civil, naixements i defuncions fins pràcticament els temps actuals. Amb les dades facilitades per l'Ajuntament es pot demanar còpia detallada al Registre Civil de l'Estat-Generalitat.

Quan es tracta d'establir la genealogia més enllà de mitjans del segle XIX, quan encara no existia el registre civil, s'ha de recórrer als llibres sacramentals de les parròquies. Malauradament molts arxius parroquials foren cremats l'any 1936 i no es disposa de cap documentació al respecte. Afortunadament en l'Arxiu Capitular de Barcelona podem trobar els anomenats "llibres d'esposalles" (segles XV al XIX), es tracta d'una relació dels pagaments fets a l'església com a drets de casament. La relació dels pagaments va acompanyada del nom dels contraents i de la data del casori, fet que ens permet establir i determinar una certa genealogia. Un altre arxiu molt important és l'Arxiu Diocesà de Barcelona. En ell podem trobar, entre altres coses importants, els expedients matrimonials incoats al llarg del temps. La lectura de tota aquesta documentació ens permet d'establir la genealogia i procedir a la reconstrucció de la vida del personatge vinculat a un determinat vial.

Pensem que hem de reconstruir la biografia d'un personatge anònim que no figura en cap enciclopèdia i el seu mèrit és el de ser l'urbanitzador d'una determinada zona de la Ciutat. Per tot això tots aquests arxius esmentats ens són de gran utilitat.

Per exemple, descobrim mitjançant els parcel·laris antics i el Registre de la Propietat que cert terratinent: Francesc Buxó i Oliana urbanitzà l'heretat "Torre de

Santa Caterina" de l'ex convent dels P.P. Dominics, que havia comprat a l'Estat el 1842 procedent dels béns religiosos apoderats per la Desamortització. La urbanització tingué lloc el 1847 i els noms posats als vials foren els següents: Buxó, Panamà, Amistat, Monges i Sant Francesc.

Mitjançant la consulta feta en els citats Arxius eclesials, Registre de la Propietat i Arxiu històric de Protocols Notarials s'ha pogut reconstruir la següent biografia de l'esmentat Francesc Buxó i Oliana:

"El fadristerne Josep Buxó i Puigdollers, nascut el 1785 a Sant Julià de Vilatorrada, província de Barcelona, marxà de molt jove a Barcelona i als disset anys, l'any 1802, embarcà cap Amèrica per a fer fortuna. Durant onze anys visqué en la ciutat de Paranà, bisbat de Buenos Aires, situada en la baixada del riu Paranà, enfront de la ciutat de Santa Fe, en el país que fóra anys més tard la República Argentina. Aquests onze anys degueren ser profitosos a nivell econòmic, ja que amb 29 anys s'instal·là en la ciutat de Buenos Aires on residí durant dos anys. Un possible enyorament de la terra catalana el deuria motivar a retornar a Barcelona on va arribar amb 31 anys. Sent el seu ofici el de mestre de cases, suposem que va treballar d'aquest ofici a l'Argentina, donat que en la ciutat de Paranà vivia junt amb un paleta de Premià anomenat Francesc Constansó...

Josep Buxó i Puigdollers, amb 34 anys, es casà el 4 de maig de 1819 en l'església de Santa Maria del Mar, amb la Teresa Oliana i Farell, de Sant Feliu de Codines, vídua de Josep Padró i Vendrell, de la que tenia un fill conegut: Llorenç Padró.

La nova família anar a viure a Mataró, on el 25 de març de 1820 nasqué Francesc Buxó i Oliana, sent batejat en les fonts baptismals de la parròquia de Santa Maria de Mataró aquell mateix dia. A la mort del seu pare Josep Buxó, Francesc, amb solament 16 anys, heretà un patrimoni que li valgué ser considerat un important hisendat. Mentre En Francesc començava a pensar en casar-se amb una noia de 19 anys, la seva mare desaparegué del seu domicili amb la sospita que s'havia dut joies i diners. El cas fou denunciat i el jutge ordenà la recerca de la desapareguda així com l'aclariment dels fets, aquesta acció que va ser confiada als seus dos fills, Llorenç Padró i Francesc Buxó, al seu cunyat Joan Buxó i Puigdollers i als agutzils del tribunal. En el testament de Francesc Buxó i Oliana, de 27 d'abril de 1849, s'esmenta que, aleshores, Teresa Oliana ja era difunta (La desaparició d'aquesta dona es podria justificar per haver mort intestat el seu marit, de forma que es quedés sense cap usdefruit ja que la fortuna passava per llei al seu fill que, a més, anava a contraure matrimoni).

L'11 de març de 1837 Francesc Buxó i Oliana, uns dies abans de fer 17 anys, es casà amb Caietana Font i Pasant, de 19 anys d'edat, natural de Nova Orleans, filla de Pere Font i Francesca Pasant...

... Constituïda la societat del "Liceo Filarmónico Dramático Barcelonés de su Majestad la Reina Isabel 2a." sota la presidència de Manuel Gibert, es va decidir construir el Gran Teatre del Liceu, situat en la Rambla de Barcelona. S'acordà crear accions de diferents classes, segons les quantitats per les quals els accionistes se subscriessin per a contribuir a l'esmentada construcció, segons un projecte de conveni proposat en data 29 de juliol de 1844. Francesc Buxó es va subscriure amb la quantitat de 550 duros i segons el conveni li va correspondre la lluneta número tres, fila tercera de les anomenades d'orquestra.

El 30 de juliol de 1860 moria Francesc Buxó, als quaranta anys d'edat. Per la interpretació del seu testament quedaren nomenats hereus a parts iguals els seus fills: Teresa, casada amb Marià Garriga i Soler, Polió, Joaquim, Francesc, Joan, Higini i Josep de Calassanç Buxó i Font, quedant la seva vídua Caietana Font com a tutora dels seus fills. Anys més tard la mare renuncià als seus drets a canvi d'una pensió vitalícia. Els fills que no havien nascut quan llur pare atorgà testament solament tingueren el dret de legítima, fet que va propiciar que l'heretat passés a mans de Teresa, Joaquim, Polió i Francesc Buxó i Font."

L'any 1842, com hem dit al començament, Francesc Buxó i Oliana resident a Barcelona, comprà l'heretat "Torre de Santa Caterina", de gran extensió, que urbanitzà, en part, el 1847.

Analitzant els noms dels carrers posats en la urbanització esmentada de 1847: Buxó, Panamà, Amistat, Monges i Sant Francesc, s'arriba a la següent conclusió:

"Monges" fou posat en referència al torrent així anomenat en referència a les monges clarisses del proper Convent de Pedralbes; "Sant Francesc" per l'"hàgios" de Francesc Buxó i Oliana; Aleshores, "Buxó" podria ser també dedicat, no a ell mateix, sinó al seu pare del qui va heretar una gran fortuna i en prova d'agraïment i de record; Dels onze anys d'estada del seu pare en la ciutat de Parana, possiblement volgué en Francesc tenir un record d'aquell exòtic indret on el seu pare havia fet la fortuna, dedicant un carrer a aquell indret: "Paranà". Dos testimonis, en Francesc Constansó i en Francesc d'Assís Carena, digueren en documents separats que havien viscut juntament amb el Josep Buxó, en el poble de "Panarà"?. Quan en Francesc Buxó comprà l'heretat de la "Torre de Santa Caterina" el 1842, ja feia anys que havia mort el seu pare. El record llunyà d'aquell indret d'Amèrica es degué transformar en el més conegut nom de "Panamà", que fou el que definitivament rebé com a dedicació el carrer.

Francesc Buxó i Oliana era fill d'indià i gendre d'indià. Aquest fet vinculava fortament en Francesc amb les colònies d'ultramar. La seva esposa Caietana Font i Pasant, com hem dit anteriorment, havia nascut a Nova Orleans. Molts de les grans fortunes de la societat catalana del segle XIX, s'havien fet comerciant amb els països i colònies americanes. Aquests indians establiren entre ells una estreta coneixença i col·laboració. No tots ells tenien vaixells de propietat, però quasi tots tenien interessos en les empreses marítimes. D'aquest comerç amb ultramar donem a continuació un petit apunt sobre una història encara no escrita referent als indians i llurs vaixells:

"Segons podem llegir en el "Diario de Barcelona" de 27 de juny de 1839, arribà al port de Barcelona, procedent de Matanzas i Cadis, en 52 dies, la pollacra "Amistad" de 101 tones, sent el seu capità Baudili Pell. Duia una càrrega de 435 caixes de sucre, 50 barrils i 4 sacs de cafè, 15 terços i 3 bocois de cera groga, 3 pipes d'aiguardent de canya i 40 arroves de coure vell. Aquest vaixell, de dos pals, era propietat d'"Ignasi Flaquer i companyia" en almenys a una quarta part, pertanyia al seu pilot, de la matrícula de Cadaqués, Baudili Pell. Feia regularment la ruta de Barcelona a Matanzas. La pollacra va ser construïda en les drassanes d'Arenys pel mestre Salvador Busquets i es donà d'alta el 26 d'octubre de 1832. L'import total d'aquesta pollacra inclosa la construcció era de 4.000 pesos forts...

Després d'uns tràgics i luctuosos fets ocorreguts en un vaixell anomenat "Amistad", propietat de Ramon Ferrer, que fou requisat pels nord-americans el